

Hoera ! Cultuur is niet rendabel

De besparingen op de subsidies in de culturele sector hebben de afgelopen maanden, zowel op federaal niveau als op het vlak van de Gemeenschappen, de gemoederen zwaar beroerd. We geven eerst een overzicht van de voornaamste besparingsmaatregelen in Vlaanderen, gaan daarna in op de reacties op het terrein en eindigen met een aantal getuigenissen van individuele kunstenaars.

Eind september maakte de kersverse Vlaamse minister van Cultuur, Media en Jeugd, Sven Gatz de nieuwe beleidsplannen voor de komende vijf jaar bekend. De kunstensector zal net als de andere maatschappelijke actoren met flinke besparingen te kampen krijgen. In plaats van de kaasschaaf uit het verleden wil de minister een gericht beleid voeren. De gevolgen voor de sector dreigen rampzalig uit te draaien. Tegelijkertijd rijst de vraag wat we als maatschappij cultuur waard vinden. Cultuur zorgt voor een gedeeld referentiekader, voor samenhang en gedeelde horizonten en de meerwaarde is niet altijd in monetaire termen te vatten. “Een dynamische, democratische gemeenschap heeft nood aan een ‘gemeen’, een gedeelde en voor iedereen toegankelijke ruimte waarin de betekenis van objecten, handelingen, ideeën, opvattingen, tradities... – de dingen die we met elkaar delen – voorwerp zijn van gesprek, van debat en van botsing ook.”¹

Gedurende de periode 1999-2009 was het stimuleren van de cultuurparticipatie een belangrijke doelstelling van het cultuurbeleid in Vlaanderen. De landschapstekening Kunsten van het eenge-maakte kunstesteunpunt maakte onlangs nog gewag van het diverse en gelaagde kunstenvormenlandschap in Vlaanderen, “het resultaat van een samenspel tussen een sterk initiatief vanuit het veld en een beleid dat aan een kunstenvormenlandschap kansen geeft en vertrouwen schenkt.” Met een overheid die niet in hokjes denkt, maar kunstenaars mogelijkheden en ruimte biedt om hun plannen en ambities te ontplooiën en te focussen op inhoud, niet op outputnormen en regels. Uit de landschapstekening bleek ook dat Vlaanderen het niet slecht doet als het gaat om de bijdrage aan het “gemeen” goed, zeker als het gaat om de export van creativiteit. De sector vreest dat de besparingen deze aanpak nu op de helling zet.²

DE CIJFERS IN EEN NOTENDOP

De beleidsnota van de Vlaamse regering schuift een gemiddelde besparing van 5% op het totale saneringsvolume van meer dan 1 miljard euro naar voor. De totale besparing voor cultuur aan Vlaamse kant zal 32 miljoen euro bedragen en wat meer is: de besparing gaat al in 2015 in. De organisaties die gefinancierd worden binnen het Kunstendecreet worden het ergst getroffen: zij leveren tot 7,5% in. Dit betekent dat men terugkomt op eerdere afspraken met betrekking tot de subsidies die vorig jaar werden vastgelegd en dat de kunstencentra, muziekorganisaties, theaters en festivals die subsidies ontvingen al vanaf volgend jaar moeten besparen. Maar ook de musea en de erfgoedsector worden niet gespaard. Zij waren nog volop bezig aan een budgettaire inhaaloperatie, daar komt nu een besparing bovenop van 4%. Bij de andere sectoren moeten zowel het sociaal cultureel werk als het lokaal cultuurbeleid elk 5% procent inleveren. Het lokale jeugdwerk verliest 10 procent.

¹ Landschapstekening Kunsten, Kunstesteunpunt vzw, 1 september 2014, <http://vti.be/sites/default/files/Landschapstekening%20kunsten.pdf>

² *ibid.*

De Vlaamse kunst- en erfgoedinstellingen (zoals M HKA, Ancienne Belgique, de Filharmonie, Brussels Philharmonic, deSingel, Kunsthuis) die in het Regeerakkoord een prominente rol kregen, moeten 2,5% besparen. Daarnaast leveren de amateurkunsten 5% subsidies in. Het Forum voor Amateurkunsten verliest als bovenbouworganisatie 15%.

De regering breekt ook in op de lopende beheersovereenkomst van de VRT. De openbare omroep zal al in 2015 18 miljoen euro (7% van haar dotatie) moeten besparen en zal snoeien in het aantal banen (128 banen gaan verloren) en in het programma-aanbod. De besparingsoperatie moet tegen eind 2019 zo'n 39 miljoen euro bedragen, bijna tien procent van de totale inkomsten.

HET (BOVEN)LOKAAL CULTUURBELEID

Traditioneel hadden de provincies een belangrijk aandeel in de ondersteuning van bovenlokaal cultuurwerk zoals cultureel erfgoed, bibliotheken, amateurkunsten, het beheer van eigen musea en cultuurhuizen, ... Ook dit staat op de helling omdat de Vlaamse regering de rol van de provincies wil doen uitdoven. Het is nog onduidelijk wat dit betekent voor provinciale musea en instellingen zoals het fotografiemuseum in Antwerpen of CC De Warande in Turnhout. De lokale autonomie van de steden en gemeenten wordt versterkt en de middelen die bestemd waren voor de ondersteuning van lokaal cultuurwerk gaan direct naar het Gemeentefonds. Dit geeft echter geen garantie dat lokale besturen deze middelen nog aan cultuur zullen besteden.

RSZ-KORTING

Er was even de vrees dat er in 2015 ook geknipt zou worden in de RSZ-korting op de patronale lasten voor kunstenaars. Deze maatregel bepaalt dat kunstenaars vrijgesteld worden van een sociale zekerheidsbijdrage voor een forfait tot 55 euro per dag. Door de zesde staats hervorming wordt een deel van het doelgroepenbeleid overgeheveld naar Vlaanderen. De regering koos ervoor om de doelgroepkorting alleen nog toe te kennen aan mensen met een arbeidshandicap, oudere werknemers en jongeren, niet meer aan kunstenaars. Na heftige reacties, preciseerde Philippe Muyters, minister van Werk en Economie, dat anderen niet automatisch worden uitgesloten. In 2015 zou alles bij het oude blijven. Voor 2016 zal de regering onderhandelingen opstarten met de vakbonden.³ Het afschaffen van de korting zou bijkomende gevolgen hebben voor de organisaties die veel werknemers in dienst hebben, zoals bv. een opera of orkest. Het zet de normale tewerkstelling van kunstenaars via loondienst onder druk waardoor, aldus Overleg Kunstenorganisatie (OKo), belangenvertegenwoordiger van de organisaties uit de professionele kunstensector, de kans bestaat dat artiesten terug meer voor de kleine vergoedingsregel (KVR) zullen kiezen en dus geen sociale rechten meer opbouwen.

REACTIES UIT DE SECTOR

De besparingen leidden tot reacties uit verschillende hoeken. Zo worden er vragen gesteld bij het feit dat de Vlaamse regering blind snoeit zonder te kijken naar de draagkracht noch naar de betekenis van de getroffen kunstenaars en als zoethouder belooft het eigen puin te ruimen tegen 2019.⁴

De sector spreekt van contractbreuk die veel cultuurhuizen het water aan de lippen brengt. De regering komt immers terug op de gemaakte afspraken binnen het kunstendecreet. Die golden voor vier jaar, tot 2019. Veel organisaties maakten al afspraken op basis van het decreet die moeilijk terug te draaien zijn. OKo vreest dat vooral kleinere kunstehuizen het moeilijk zullen krijgen. Ook denken ze dat hierdoor de artistieke instroom zal stilvallen en er uit noodzaak in de tewerkstelling

³ Muyters noemt schrapping RSZ-korting voor kunstenaars «voorbarig», DM, 30/09/2014

<http://www.demorgen.be/binnenland/muyters-noemt-schrapping-rsz-korting-voor-kunstenaars-voorbarig-a2071388/>

⁴ De Graef, P., Het verkeerde eind van Jo Libeer, Rektro-Verso, november 2014, <http://www.rektoverso.be/artikel/het-verkeerde-eind-van-jo-libeer>

zal gesnoeid worden. Terwijl de sector de voorbije jaren zoveel mogelijk op reguliere tewerkstelling inzette, bestaat de vrees dat er nu opnieuw vrijwilligers, onkostenvergoedingen en stages in de plaats zullen komen.⁵

Er werd een overkoepelende actie opgezet die organisaties uit cultuur, welzijn, jeugdwerk, onderwijs, socioculturele verenigingen, vakbonden, milieu- en vredesbeweging en minderheden verenigt. Het initiatief Hartbovenhard klaagt onder meer aan dat 'waarde' in het nieuwe regeerakkoord uitsluitend in economische termen wordt begrepen en de verschillende dimensies van het menselijke bestaan (de spelende, lerende, zorgende, sociale,... mens) vervangen worden door een economische dimensie.

Het is een teken des tijds dat alles op zijn nuttigheidsfactor en vooral economische return wordt beoordeeld. Anderzijds wordt de vraag gesteld of cultuur überhaupt wel zou moeten bewijzen dat ze economische return oplevert. Wat ze overigens wel doet.

Zo berekende Kunsttijdschrift H Art dat er voor 70.000 euro subsidies 200.000 euro terugvloeit naar de overheid. Het Vlaams Theaterinstituut rekende uit dat hun totale subsidie van 90 miljoen euro een totale opbrengst van 230 miljoen opleverde. Roeland Byl, eindredacteur van Trends, schrijft: "Voor elke euro belastinggeld die in cultuur wordt gestoken, vloeit 2 tot 3 euro terug naar de economie."

Maar wat verliest de sector echt, vraagt HartbovenHard zich af, welke samenleving kiezen we? Is de meerwaarde voor de samenleving niet net wat er niet in economische cijfers valt uit te drukken? Yves Desmet heeft het in De Morgen over de "nutteloze noodzaken" die ons meer mens maken, schoonheid, troost, reflectie en een breder perspectief... Of nog "broedkamer van creatieve ondernemingszin en een katalysator voor een betere levenskwaliteit", aldus Roeland Byl in Trends.⁶

Er is kritiek op het feit dat er met twee maten en gewichten wordt gewogen. Dat kunstorganisaties consequent de subsidies moeten motiveren, terwijl in andere sectoren vaak hogere bedragen aan bedrijfssteun worden toegekend.⁷ Herman Peeters, ondervoorzitter van de beoordelingscommissie sociaal-artistisch werk keert de redenering om en vindt dat er aan het bedrijfsleven net zo goed zou gevraagd kunnen worden "wat zij maatschappelijk aanvangen met de 150 subsidie-mogelijkheden die zij ter beschikking hebben." Of "(wanneer) we eindelijk garanties gaan krijgen dat de bedrijven geen economische bubbels meer zullen creëren die we achteraf met zijn allen, cultuursector inbegrepen, moeten toedekken?"⁸

"ZONDER SUBSIDIES OOK CULTUUR"

Op 8 oktober gooide Jo Libeer, gedelegeerd bestuurder van werkgeversorganisatie VOKA in De Standaard nog wat olie op het vuur met de uitspraak dat je zonder subsidies toch ook cultuur hebt. Volgens hem zou de cultuursector zich best wat meer in vraag mogen stellen. Hij vraagt zich ook af waar de nieuwe generatie kunstenaars van wereldniveau blijven.⁹

In een scherpe repliek gaat Josse De Pauw¹⁰ in het verweer tegen het unilaterale denken dat kunst

5 Kunst: Vlaanderen pleegt woordbreuk - Paul Corthouts, Deredactie.be, 25 september, <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/opinieblog/opinie/1.2099697>

6 Cultuursubsidies zijn nuttige investeringen. Trends, 2/10/2014, http://www.overlegkunsten.org/Portals/lokal/Trends_investering.pdf

7 Open brief aan Sven Gatz, De Wereld Morgen, 25/09/2014, <http://www.dewereldmorgen.be/artikel/2014/09/25/open-brief-aan-sven-gatz>

8 Alles van waarde is weerloos, DS, 10/10/2014, http://www.standaard.be/cnt/dmf20141010_01313830; Mijnheer de minister, wij zijn geen slechte investering, DM 25/09/2014, <http://www.demorgen.be/opinie/mijnheer-de-minister-wij-zijn-geen-slechte-investering-a2062256/>

9 Zonder subsidies heb je toch ook cultuur? De Standaard, 08/10/2014, http://www.standaard.be/cnt/dmf20141008_01309359

10 Waarde Heer Libeer, DS, 11/10/2014, http://www.standaard.be/cnt/dmf20141010_01314226

en cultuur de mensen alleen maar “waar voor hun geld” moet geven, vermaken en troosten maar dat een sterke samenleving ook dingen hoort te tonen die storen, verwarren en doen nadenken. Hij verwijt Libeer appels met peren te vergelijken, appels die trouwens al lang niet meer zo goed smaken als vroeger, maar er wel beter uitzien. De verleiding als norm. Hij laakt het romantische maar perverse idee dat de kunstensector zelfs beter af is zonder steun, het beeld van de arme kunstenaar op zijn krottige zolderkamer die creatiever wordt dankzij de ontbering. Of nog: de wereldvreemdheid van de klasse die stoer de zogenaamde ‘gratis-politiek’ wil afschaffen zonder ooit een enkel “ticket zelf te hebben betaald”. Hij sluit af met de bezorgdheid dat de verscheidenheid van denken en de nieuwsgierigheid naar andere ideeën aan het verdwijnen zijn.

Andere, vergelijkbare reacties volgen. Volgens Klaas Tindemans en Karel Vanhaesebrouck, docenten theater en cultuur (beleid) aan RITS School of Arts in Brussel, is een democratie het aan zichzelf verplicht om haar tegenstem te organiseren en onderschragen tegendraadse kunsten net haar legitimiteit. Libeer roept volgens hen ook misverstanden in het leven: dat cultuursubsidies bestaan om het falen van de markt te corrigeren. Kunst en cultuur worden sinds WOII beschouwd als een publiek goed en de economische productiviteit van culturele actoren kan dus niet in dezelfde mate toenemen als de algemene economie. Tindemans en Vanhaesebrouck zien in het discours van Libeer een voorbode van een meer ideologisch getinte boodschap en streven naar een niet-controversiële en niet-verontrustende kunst van sentimentele eenvoud als garantie voor de toekomst.¹¹

Voor Pascal Gielen, directeur van het onderzoekscentrum Arts in Society verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen zijn de huidige ontwikkelingen een verderzetting van wat zich reeds langere tijd aankondigde: de breed-maatschappelijke verspreiding van de neoliberale ideologie in alle geledingen van de samenleving. De besparingen worden ingezet als noodzakelijk en logisch maar de echte grond is volgens hem eerder in de ideologische hoek te zoeken. Zeker als je kijkt naar het luttele aandeel dat cultuur inneemt in de Vlaamse begroting. Het gaat om een “logica van schulden aflossen en begrotingen in evenwicht”. Hij pleit voor een losmaken van cultuur weg van het beleid.¹²

NIET ALLEEN VLAANDEREN GETROFFEN

Niet alleen in Vlaanderen is de ongerustheid en het ongenoegen groot. Ook in Brussel wordt er een gezamenlijke brief gestuurd door het Brussels Kunstenoverleg (BKO), het Réseau des Arts à Bruxelles (RAB), de Brusselse Museumraad (BMR) en de Concertation des Centres Culturels bruxellois (CCCCB) over de besparingen die de Brusselse culturele sector te slikken krijgt. Ze vrezen onder meer de gevolgen op de laboratoriumfunctie die Brussel vervult voor cultuur.

Het federaal regeerakkoord voorziet dat de federale culturele instellingen zoals de Munt, Bozar en het Nationaal Orkest van België zwaar zullen moeten inleveren. Het zou gaan om een besparing van 4 procent op personeel en 20 procent op werking, met ingang vanaf 1 januari 2015 en met een verhoging van nog eens 2 procent in elk jaar erna tot en met 2019. Dat bericht werd een tijdje later afgezwakt door Didier Reynders die zich beroept op de culturele uitzondering. Het zou slechts gaan om de helft van het bedrag voor de culturele instellingen.

¹¹ Het tunnelperspectief van Jo Libeer, DS, 10/10/2014, http://www.standaard.be/cnt/dmf20141010_01313817

¹² Cultuur moet zich losmaken van politiek, DS, 26/09/2014, http://www.standaard.be/cnt/dmf20140925_01288072

EEN AANTAL KUNSTENAARS GETUIGEN

Wat betekenen de besparingen concreet voor individuele kunstenaars die vaak aan de slag gaan met gesubsidieerde culturele instellingen? Vrezen ze voor hun toekomst? Hoe ziet hun dagelijkse realiteit eruit? We lieten vier kunstenaars uit verschillende disciplines aan het woord.

Myriam van Imschoot (performance-kunstenaar, theatermaker)

Het besparingsdiscours vond snel zijn ingang in de verschillende huizen en organisaties. Hun besparingsoperaties werden voorgelegd en worden uitgevoerd. Daarbij wordt er niet altijd gedacht aan de werkpraktijk en de realiteit van de individuele kunstenaar. Dikens preciaire werkomstandigheden zorgen ervoor dat ze vaak in een schermzone werken, die aan zwartwerk raakt. Ook wanneer het over de besparingen gaat, is niemand gelijk. De variabele budgetten dreigen er uit te vallen. Minder coproducties en kleinere uitkoopsommen of realistische uitkoopsommen, zoals men dat noemt.

Het platform 'State of the arts', een bottom-up initiatief dat vertrekt vanuit de individuele kunstenaars, organiseerde vorig jaar een symposium waar de stem van vele makers werd gehoord. Centraal staat er ook de vraag wie de kunstenaar nog vertegenwoordigt. Naar aanleiding van de recente besparingen, werden al enkele reacties verzameld, brieven verstuurd en plannen zij een gesprek met de Vlaamse Minister voor Cultuur en Media, Sven Gatz. Zelfs wanneer men de jackpot aan projectsubsidies binnenhaalt, is het voor de makers onrealistisch om zich een loon uit te betalen gedurende het hele werkproces. Vaak schiet er de hulp van een kostumiëre of lichttechniker aan in. Een werkloosheidsuitkering is een noodzakelijke aanvulling en het wordt tijd dat men die aanvulling ook erkent als injectie voor de laboratoriumfunctie die autonome werkers bekleden. Het institutionele denkpatroon houdt veel minder rekening met het risicogehalte dat projectwerk inhoudt. Een mentaliteitswijziging, een meer eerlijke verdeling van de subsidies en voor iedereen minder, kunnen de situatie van die individuele makers versterken.

Frank Mahieu – beeldend kunstenaar

Ik ben het niet eens met de aangekondigde besparingen op cultuur die voor mij een politieke stellingname zijn, maar in feite zijn besparingen op onderwijs en sociale zekerheid nog erger.

Mijn activiteit is niet afhankelijk van subsidies. Ik ben een kleine zelfstandige. Ik heb ze nooit gekregen, ik zou ook niet weten hoe subsidies aan te vragen. In de jaren '70 heeft de Belgische Staat weleens 'n paar werken van mij aangekocht.

Voor mij verandert er voor zover ik kan overzien: niets. Maar... misschien krijgen potentiële kopers van kunst ook wel steeds minder te besteden. 't Wordt in elk geval niet beter!

De tijd moet uitwijzen of de besparingen een reëel gevaar betekenen voor mijn professionele activiteiten. Als de overheid gaat ingrijpen op het BTW tarief, zijn er wel directe gevolgen voor mij.

In de muzieksector en de theatersector zie ik bij jongeren hoe moeilijk het is om subsidies te krijgen, of om zonder subsidies nog iets voor elkaar te krijgen. Voor de individuele kunstenaar blijft 't even moeilijk, ook al om bijvoorbeeld een kunstenaarsstatuut te verkrijgen.

Ik zou niet weten hoe kunstenaars zouden moeten reageren. Met de Socialistische Partij zijn we in de jaren '90 begonnen te werken aan het kunstenaarsstatuut, maar uiteindelijk is daar niks echt goed uitgekomen. Het blijft vechten tegen de bierkaai. Maar ze hebben wel het recht te ageren natuurlijk. Collectieve actie is altijd moeilijk. Einde jaren '80 hebben we in de Gentse Vooruit een grote manifestatie georganiseerd en bijdragen gevraagd van plastische kunstenaars. Daar kwam relatief weinig respons op. Kunstenaars zijn individualistisch,... 't is de vrijheid. Maar het zou eventueel wel kunnen, collectief. Uiteindelijk is het altijd moeilijk geweest voor de kunstenaar, en dat zal zeker niet beter worden.

Hoera ! Cultuur is niet rendabel

Sarah & Charles – maken beeldend werk, installaties, decors voor theatervoorstellingen of de scenografie van een Kunstenfestival.

De podiumkunstenaars zijn goed geïnformeerd over hun rechten en plichten. De beeldende kunstenaars daarentegen werken veel meer op individuele basis. Hun zoektocht naar een statuut dat bij hun individuele werkpraktijk past, is onvoltooid. Het zelfstandige statuut is te zwaar en te kostelijk voor de variabele inkomsten van de makers. De intermediairen, zoals een alternatief managementbureau of de tool activiteit van SMart bijvoorbeeld, voldoen niet helemaal aan hun behoeftes. Hun individuele werkpraktijk dwingt hen om heel precies over hun werk te communiceren en laat hen niet toe om samen met andere kunstenaars op één hoopje te worden gegooid. De administratieve rompslomp wordt hen vaak niet bespaard.

De toekomstprojecten worden voorlopig nog gefinancierd via subsidies omdat ze al een tijdje op de baan staan. Hopelijk is er in het nieuwe beleid ook genoeg plaats voor de ondersteuning van projecten van kunstenaars. Sarah & Charles werken aan een solo-show in een kunstencentrum. Vaak wordt er gedacht dat de beeldende kunstenaars hun inkomsten halen uit de verkoop maar dat is zeker niet altijd het geval. De kunstmarkt kent haar eigen principes en een expo betekent niet altijd meer verkoop. Sarah betreurt het feit dat er op sommige plekken, zoals in het BUDA Kunstencentrum, fel bespaard moet worden. Dat er mensen ontslaan worden of bepaalde projecten er niet meer kunnen door gaan, ondanks dat ze bewezen hebben een belangrijke rol te spelen in de ontwikkeling van het oeuvre van de individuele kunstenaar en de kunstenaar er steeds vergoed werd.

Crowdfunding en de taxshelter worden door de regering als oplossingen vernoemd, maar werken voor een privé-partner kan het risico inhouden dat het werk van de kunstenaar kleurt naar de voorkeuren van de opdrachtgever.

NELE ROSKAMS & FRISIA DONDEERS

I.S.M. ANNELIES DE BRABANDERE EN JUDITH VERHOEVEN,

DECEMBER 2014

MEER WETEN

Het kunstendecreet

Het kunstendecreet regelt de ondersteuning van de professionele kunsten in Vlaanderen. Het Agentschap Kunsten en Erfgoed staat in voor de uitvoering hiervan. De aangekondigde besparingen worden reeds toegepast op het huidige kunstendecreet dat nog loopt tot eind 2015. Een nieuw decreet werd in 2013 gestemd door het Vlaams Parlement en zal ingaan vanaf 2016.
<http://www.kunstenenerfgoed.be/nl/wat-doen-wel/uitvoering-van-het-kunstenbeleid>

Cultuur: een regionale materie

Cultuur is een regionale materie en valt grotendeels onder de Vlaamse overheid. Uitzondering zijn nog een aantal federale culturele instellingen (Bozar, De Munt,...) Meer specifiek zijn de cultuursubsidies (Kunstendecreet, erfgoed en cultuur,...) een verantwoordelijkheid van het departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media. Het budget van de cultuursector omvat ongeveer 1,6% van het Vlaamse budget (2013). In absolute cijfers gaat het over ongeveer 446 miljoen euro op een begroting van 27 miljard euro.

<http://www.cjasm.be/cultuur/financiering-en-subsidies/overzicht-van-de-vlaamse-begroting-voor-cultuur>

MEER LEZEN

De kunsten de markt op? Begin met een gids

<http://www.rektoverso.be/artikel/de-kunsten-de-markt-op-begin-met-een-gids>

Zeven gaten in Cultuur. Een tussentijds overzicht. http://www.dewereldmorgen.be/artikel/2014/10/02/zeven-gaten-in-cultuur-een-tussentijds-overzicht#_ftnref

Sven Gatz vindt 42 miljoen voor culturele infrastructuur.

http://www.standaard.be/cnt/dmf20141127_01399209

Landschapstekening Kunsten, Kunstensteunpunt vzw, 1 september 2014, <http://vti.be/sites/default/files/Landschapstekening%20kunsten.pdf>

Over kunst, markt en cultuurbeleid in Nederland, Pascal Gielen, in *Starten in een creatieve loopbaan*, Lannoo, <http://smartbe.be/nl/wegwijs/publicaties/publicaties-van-het-studiebureau/starten-een-creatieve-loopbaan/>

Het Kunstendecreet <http://www.kunstenenerfgoed.be/nl/wat-doen-we/uitvoering-van-het-kunstenbeleid>

Kunst & cultuur maken overheid slapend rijk. <http://www.hart-magazine.be/nl/kunst-cultuur-maken-overheid-slapend-rijk#.VKqI9md3AoE>

Zonder subsidies heb je toch ook cultuur? De Standaard, 08/10/2014, http://www.standaard.be/cnt/dmf20141008_01309359

Waarde Heer Libeer, De Standaard 11/10/2014, http://www.standaard.be/cnt/dmf20141010_01314226

De Graef, P., Het verkeerde eind van Jo Libeer, Rekto-Verso, november 2014, <http://www.rektoverso.be/artikel/het-verkeerde-eind-van-jo-libeer>

Munt en Bozar reageren op cultuurbesparingen. http://www.standaard.be/cnt/dmf20141113_01374613